

לחשוש לטירחה יתירה העלולה להגרם על ידי השקאה ממעיין חדש.

אבל במקום שאין חשש שתארע בו טירחה, כמו מעיין שלא יצא בתחילה, דלא חיישינן בו דאתי לאינפולי, יתכן ומתיר רבי יהודה להשקות ממנו אפילו בית הבעל נמי!

ואם כן, תיקשי: מנין שסבר רבי יהודה כמשנתנו, הסוברת שאסור להשקות בית הבעל אפילו מממעין שלא יצא בתחילה, היות שהרווחה היא.

ומתרצינן: אם כן, אם תאמר שאף רבי יהודה מתיר להשקות בית הבעל ממעיין שלא יצא מתחילה, תקשי לן: מתניתין — אמאן תרמויה! ? לפי מי תעמידנה! ?

הרי רבי אליעזר בן יעקב לא מצינו שאסר טירחה במקום הפסד. ורבי מאיר מתיר אף להרווחה. ורבי אלעזר בן עזריה אוסר ממעיין שיצא בתחילה אפילו בבית השלחין.

אלא, בהכרח, שסבירא ליה לרבי יהודה, כי לא שנא מעיין שיצא בתחילה, לא שנא מעיין שלא יצא בתחילה — בית השלחין אין, אכן משקים אותו, אבל את בית הבעל לא משקים בכל ענין, וכמשנתנו.

והא דקתני בברייתא שבתוספתא "מעיין שיצא בתחילה", אין הכונה ללמדנו להתיר לר' יהודה מעיין שלא יצא מתחילה בבית הבעל. אלא רק לחודיעך את כחו דרבי מאיר, החולק ומתיר בכל גווני, דאפילו מעיין היוצא בתחילה — משקין ממנו אפילו שדה הבעל! על אף שהיא השקאה להרווחה, ועל אף שיש לחשוש דאתי

ואיסור הרווחה נמי שמעינן מכאן, מכך שנקט בהיתר להשקות ממי המעיין רק בית השלחין, ולא בית הבעל.

ולכן אפשר להעמיד את משנתנו כרבי יהודה.

ומכח זה אומר רב פפא, שמשנתנו, האוסרת טירחה אף במקום הפסד, ואוסרת אף הרווחה בלא טירחה יתירה — רבי יהודה היא.

ועתה מבארת הגמרא את האמור באותה הברייתא:

רבי אלעזר בן עזריה אומר: לא כך ולא כך!

דהיינו, לא שנא אם חרב מעיינה של בית השלחין, ולא שנא אם לא חרב מעיינה — מעיין שיצא בתחילה לא משקים ממנו, אלא רק ממעיין שן.

וכיון שרבי אלעזר בן עזריה אסר להשקות בית השלחין ממעיין חדש אפילו אם חרב מעיינו, לא מצינו להעמיד את משנתנו לפיו.

ועתה מקשה הגמרא לרב פפא: וממאי, מנין לך שאסר רבי יהודה אפילו בהרווחה!

דילמא, יתכן לומר, כי עד כאן לא קאמר רבי יהודה במחלוקתו עם רבי מאיר, כי רק בית השלחין אין, מותר להשקות, ואילו בית הבעל לא משקים — אלא דוקא במעיין שיצא בתחילה. שהרי בכך עוסקת הברייתא, בבית השלחין שחרב מעיינו וכעת הוא בא להשקות ממעיין חדש.

ולהכי חלק רבי יהודה על רבי מאיר, ואסר בבית הבעל, כי דילמא אתי לאינפולי, ויש

לאינפולי ויבוא לידי טירחה! (8)

איתמר: **המנכש** בשבת, תולש עשבים רעים בשדה מבין העשבים הטובים, ועל ידי כך העשבים הטובים הנשארים צומחים וגדלים יותר טוב (9).

ועל הניכוש אין לחייבו משום מלאכת קצירה, כי מלאכת "קוצר" מהותה היא מלאכה לצורך קבלת הדבר הנקצר, והיא שונה באופן מהותי מעבודת הניכוש! כי תכלית מלאכת הניכוש היא לתועלת העשבים הטובים הנשארים, ולא לצורך העשבים הרעים הנקצרים, שהרי המנכש אינו חפץ ליטול את העשבים הרעים שעקר מן השדה.

וכמו כן המשקה מים לזרעים בשבת —

משום מאי, משום איזה איסור מלאכה, מתרינן ביה, מתרים אותו העדים שלא לעשות, ואם יעשה יתחייב עליו? (10)

רבה אמר: מתרין אותו משום מלאכת חורש.

רב יוסף אמר: מתרין אותו משום מלאכת זורע.

אמר רבה: כוותיה דידי מסתברא. כמוני מסתבר, שחייבו הוא משום מלאכת חורש, ומשום מלאכת חורש צריך להתרותו!

והראיה: מה, כמו שדרכו של חורש הוא לרפויי ארעא, לרככה כדי שתיטיב לזריעה — האי נמי, בעקירת העשבים הרעים, וכמו כן בהשקיית השדה, הוא מרפי ארעא.

10. ביארו התוס', שמחלוקת זו נובעת מהדין שצריך להתרות בעושה מלאכה, ולהזכיר לו את שם האיסור שעומד לעשות, וכשעושה תולדה של איזו מלאכה בשבת, צריכים להתרות בו משם האב של תולדה זו, ונחלקו האמוראים מכח איזה אב מלאכה נאסרו משקה ומנכש. והעיר המנחת חינוך [לב א], שהתוספות בכבא קמא [ב א] כתבו, שיתכן לפרש באופן אחר, שאמנם אין צורך להתרות בו בדוקא משם האב, ודי אם יאמרו לו "אל תנכש ואל תשקה מים", אולם אפשר להתרות בו גם משם האב. אבל אם יתרו בו משם אב אחר, אין זו התראה כלל, ואינו מתחייב עונש על זה.

והתוס' רי"ד [שבת קלח] כתב גם כן כעיקר דברי התוספות כאן, והוסיף לבאר, שהחילוק מלאכות שנאמר בשבת [כזורע וחורש], שהוא חייב בנפרד על כל אב מלאכה ומלאכה, מלמדנו, שהמלאכות נחשבות כשמות שונים ונפרדים של איסור [וכחלב ודם], ועל כן יש

8. הקשו התוס', למה לא נקטה הברייתא "מעין שלא יצא בתחילה" כדי להשמיענו כחו של רבי יהודה, שאפילו בזה יש לאסור בבית הבעל. ותירצו, שיש עדיפות לתנא להשמיענו את ההיתר מאשר להשמיע את האיסור, וכמו ששינונו בביצה [ב ב]. ויש להעיר מדבריהם אלו על מה שכתב הצ"ח [ביצה שם], שכלל זה נאמר רק כשהנידון הוא באיסורי תורה [שבוה השמעת ההיתר עדיפה, הואיל ובלא השמעת ההיתר היה עלינו להחמיר מספק], ולא באיסורים שמדרבנן [שבהם היינו מקילים גם מספק], והרי שיטת התוספות לקמן, שמלאכת חול המועד היא מדרבנן.

9. התוס' בשבת [צו ב] כתבו, שמנכש ומשקה מים לזרעים הם מלאכות שנעשו במשכן, ומכל מקום אינם חשובים אבות מלאכות, הואיל ואין בהם חשיבות כל כך.

וכיון שמעשה המלאכה של ניכוש או של השקאה דומה בעשייתו לחרישה, מתחשבים במעשיו עתה, בשעת עשיית המלאכה.

אמר רב יוסף: כוותיה דידי מפתברא, שחיובו הוא משום זורע, וצריך להתרותו

משום מלאכת זורע!

והראיה: **מה דרכו של זורע לצמוחי פירא** — **הבא נמי,** עיקר רצונו בניכוש הוא משום שעל ידי מעשיו⁽¹¹⁾ **מצמח פירא**⁽¹²⁾. ולא הולכים אחר הדמיון בריכוך הקרקע, אלא

להתרות על כל אב ואב ועל כל תולדה ותולדה בשמו המיוחד לו, ואין די במה שיאמרו לו "אל תחלל שבת". ויעיין בתוצאות חיים [ה ב].

11. **התוס'** מבארים, שלדעת הכל, כאשר אדם עושה פעולה אחת שיש בה שתי תוצאות משתי מלאכות שונות, אזי יש לנו לילך אחר הדבר העיקרי שנעשה, ואנו מחשיבים כאילו נעשית רק מלאכה זו בלבד, ועל התוצאה השניה איננו יכולים כלל לחייבו, ונחלקו רבה ורב יוסף איזו תוצאה נחשבת עיקרית ואיזו מפילה, שדעת רבה היא, שהדבר העיקרי הוא מה שנעשה בו הפעולה בדרך ישירה, וכמו מנכש ומשקה מים, שאמנם יש כאן תועלת בפעולתו להצמחת הזרעים, מכל מקום זהו תוצאה שאינה נעשית על ידי מעשיו ממש, מה שאין כן ריפוי הקרקע שנעשה, הרי הוא מעשה שלו ממש, ולכן יש לחייבו משום חורש בלבד, ולכן, גם כאשר אי אפשר לחייבו משום חורש, וכגון שהתרו בו משום זורע, גם כן אין לחייבו משום זורע, ודעת רב יוסף, שעיקר הדבר נמדד לפי מחשבתו, ולכן, כאשר אדם משקה מים או מנכש, מאחר שמחשבתו היא על הצמחת הזרעים, אין לחייבו כלל על ריפוי הקרקע [ואף על פי שאילו היה עושה ריפוי הקרקע בלבד, היה מתחייב על כך אף כשלא נתכוון לזה, הואיל ויש לו תועלת מכך, יעויין שבת [קג א], מכל מקום כאן שנעשו שתי מלאכות בפעולה אחת, אנו הולכים אחר מחשבתו, שהוא העיקר. ולפי זה, כששופך שאר משקים שאינם מצמיחים, על הזרעים, לכאורה יהיה חייב גם לרב יוסף, משום חורש, ועיין

ביאור הלכה [שלו ג ד"ה אן].

אולם האור זרוע [שבת נד] כתב, כיון שיש לפסוק ההלכה כרב יוסף, על כן מותר בשבת לשפוך מים על קרקע העומדת לזריעה, אף על פי שהמים מועילים לה. הרי שלדעתו, מחלוקת רבה ורב יוסף היא בעיקר מלאכת חורש וזורע, שלדעת רב יוסף אין לחייב משום תולדת חרישה אלא כאשר עושה פעולה בקרקע עצמה, וכמו חופר וחורץ, אבל כשמתעסק בעקירת העשבים משורשם ועל ידי כן נרפית הקרקע, וכל שכן כאשר משקה מים ועל ידי כן נרפית הקרקע, אין זה צורת חרישה כלל, וכך מבואר מלשון האור זרוע.

12. **הרמב"ם** [שבת ח א] פסק, שהמנכש הרי הוא תולדת חורש, והקשו **המפרשים** ממה שהרמב"ם עצמו פסק [שם ב] שהמשקה מים לזרעים, הרי הוא חייב משום זורע, וכרב יוסף, ומדוע חילק ביניהם. והכסף משנה כתב, שבאמת דעת הרמב"ם לפסוק כרב יוסף, ואין כונת הרמב"ם לניכוש הנזכר בסוגייתנו [שהוא התולש עשבים רעים מן הטובים], אלא לניכוש הנזכר בשבת [קג], וכמו שכתב הרמב"ם שם בפירוש המשנה, שהוא החופר בעיקרי האילנות, וניכוש זה הוא תולדת חורש לדעת הכל, וכמו שנראה במשנה שם.

אבל הנודע ביהודה [ב או"ח לא] כתב, שדעת הרמב"ם להטיל פשרה במחלוקת רבה ורב יוסף, ולחלק בין מנכש למשקה מים, שהמנכש, מאחר שפעולתו דומה לחרישה, הרי הוא תולדת חורש, אבל משקה מים, שאין לו

אחר התוצאה של הצמיחה⁽¹³⁾.

אמר ליה אביי לרבה: בין לדידך קשיא, ובין לרב יוסף קשיא.

וגם לרב יוסף קשיא: וכי רק משום זורע, אין, הוא חייב, ואילו משום חורש הוא לא חייב?!

וכי תימא, ואם תרצה לתרץ בין לרבה ובין לרב יוסף, ולומר, שכל חיבא דאיבא בפעולה אחת תרתני, שתי עשיות של שתי מלאכות שונות, לא מחייב עליהן אלא חדא.

אין זה נכון. כי:

והרי אמר רב כהנא: הזומר עצים מן האילן בשבת, וצריך לעצים שקצר בעת זמירת האילן⁽¹⁴⁾, הרי הוא חייב שתים – אחת משום נוטע, לפי שעל ידי הזימור גדל העץ

לדידך קשיא: וכי רק משום חורש, אין, אכן מחייבים אותו, ואילו משום זורע, לא מחייבים אותו?

ומדוע לא יתחייב משום שתי המלאכות?! והרי אפשר להתחייב על פעולה אחת שיש בה שתי מלאכות שני חיובים. ובניכוש או בהשקאה הוא עושה את שתי המלאכות, ולמה לא נחייבו משום שתיהן.

זמן רב, היה יכול להצמיח ולעשות פרי כמות שהוא עתה מונח בארץ, ואם כן אינו אלא ממהר ומזרז ההצמחה, ובזה יש לומר שאינו נחשב כמלאכת זריעה.

14. התוס' בשבת [עג ב] כתבו, שכאשר אינו צריך לעצים אינו חייב משום קוצר, ואפילו רבי יהודה המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה, מכל מקום בזה מודה הוא שפטור. והביאור הלכה [שמ יד ד"ה ולא] כתב בביאור דברי התוספות, שהוא פטור משום מקלקל, שאף על פי שיש לו תועלת מזמירה זו, בצמיחת הגפן, מאחר שאין התועלת והתיקון באותו הדבר שבו נעשית מלאכה, שהוא הדבר הנקצר, אין דבר זה חשוב תיקון אלא קלקול. אולם מלשון התוס' כאן נראה בעליל, שפעולה זו אינה נחשבת כלל כקצירה, ומשום שישוד מלאכת קוצר היא, שתולש הדבר לצורך עצמו, אבל כשתולש כדי להשליכו כדומן על פני השדה, אין זה קצירה כלל, עיין בדבריהם, וכן ביאר גם כן הנחלת דוד, ויבאר א"ה בהערה הבאה. ועיין עוד במהרש"א סנהדרין [כו א תוס' ד"ה לעקל].

דמיון כל כך לחרישה [אם כי הקרקע נרפית על ידי ההשקאה], אין נראה להחשיבו כחורש, אלא חייב משום זורע. ולכאורה לפי דבריו, מה שפסק הרמב"ם [כלאים א ב], שהמנכש בכלאים לוקה, אין זה משום תולדת זורע, אלא משום מקיים כלאים, וכמו שכתב הכסף משנה [שם ג], ועיין עוד במנחת חינוך [רמה ב] ובאור שמח [מעשר ה י].

13. בהגהות אשר"י [שבת פא] כתב, שאדם המוריד עציץ נקוב המונח על גבי יתדות ומניחו על הארץ, אינו חייב משום זורע, אף על פי שעל ידי כן גובר כח היניקה שלו, הואיל וגם קודם לכן היה מחובר לקרקע. והקשה עליו האגלי טל [זורע כב א] מהנלמד כאן, שהשקאת הזרעים נחשבת לזורע, הואיל והיא גורמת להצמחת הפירות, אף על פי שהיו מחוברין קודם לכן. ורצה ליישב ולחלק, שדוקא בהשקאה, שלולא השקאתו לא היו הפירות מוסיפים לצמוח כשיעור זה, בזה נחשב הוא לזורע, מה שאין כן בעציץ נקוב המונח על יתדות, שאמנם כח היניקה היה קלוש, אבל בסופו של דבר לאחר

יותר. ואחת משום קוצר, שהרי צריך הוא לעצים שזמר (15).

הרי ששייך להתחייב שתיים על שתי

מלאכות הנעשות בפעולה אחת, ומדוע חייבוהו רבה ורב יוסף רק אחת.

ומסקינן: (16) קשיא!

פעולתו העיקרית [וכגון שלא התרו בו משמה], מכל מקום אינו מתחייב על הפעולה הנטפלת, וכן מבואר גם כן בפירוש בהמשך דברי הגמרא, ואם כן הוא הדין כשזימר ולא היה צריך לעצים, אף על פי שאינו מתחייב משום קוצר, וכנ"ל בהערה הקודמת, מכל מקום אין לחייבו אף משום נוטע, שהרי הקצירה היא פעולתו העיקרית לדעת רבה.

ותירץ, שכאשר הוא קוצר ואינו צריך לעצים אין זה פעולת קצירה כלל [וכמו שנתבאר בהערה הקודמת, שיסוד מלאכת קצירה היא שתולש הדבר ונוטלו לעצמו], ואם כן באופן זה ודאי יתחייב משום נוטע, שהרי לא נעשית כאן אלא הפעולה הזאת, מה שאין כן כשאינו מתחייב על המלאכה העיקרית משום שהיתה בלא התראה וכדומה, מאחר שסוף סוף עשה מלאכה, שוב אי אפשר לחייבו כלל על המלאכה הנטפלת.

16. הכלל הוא, שכאשר נאמר בגמרא "קשיא", הכונה היא, שיש אפשרות לתרץ הקושיא [אך כאשר נאמר "תיובתא", זו היא קושיא שאין עליה תשובה].

וביארנו התוס', שהטעם שנאמר כאן "קשיא" הוא, משום שהקשינו עליהם מדברי רב כהנא, שהוא אמורא, ולא ממשנה או מברייתא, ויתכן שרבה ורב יוסף יחלקו עמו. וכן מבואר מדברי הגהות מיימוניות [שבת ח ב] שכתב, "ומסיק אב"י דחייבין משום שניהם". [והמפרשים העירו ממה שאמר רב יוסף עצמו בשבת [עג ב], האי מאן דקטל אספסתא חייב שתיים, אחת משום קוצר ואחת משום נוטע].

אולם מדברי הרמב"ם מבואר שהיה לו

15. התוס' מבארים קושית הגמרא באופן זה, שהרי נתבאר לעיל, שדעת רבה היא, שיש לנו לתפוס רק את התוצאה הישירה של מעשיו [שהיא ריפוי הקרקע] ואין לחייבו על התוצאה שנגרמה על ידו [שהיא הצמחת הזרעים], ואם כן הוא הדין לזומר וצריך לעצים, שהיה עלינו לחייבו אך ורק משום קוצר, שזוהו פעולת האדם ממש, ולא על הצמחת הגפן שהיא רק נגרמת מחמתו, על ידי קציצת הענפים היבשים, וכמו כן לדעת רב יוסף, שיש לחייבו רק על אותו הדבר שהיתה מחשבתו עליו, וכנ"ל, אם כן היה לנו לחייבו משום נוטע, רק כאשר היתה מחשבתו על כל פנים גם על הזמירה, אבל כאשר היה דעתו רק על העצים, אין לו להתחייב משום נוטע, אלא משום קוצר, ואילו מדברי רב כהנא נראה, שחייב משום זומר בכל ענין.

והנחלת דוד כתב לפרש באופן אחר קושית הגמרא על רב יוסף, שכאשר זימר והיה דעתו על הזימור ועל העצים, היה לנו לחייבו רק משום קוצר אפילו לרב יוסף, שאף על פי שלדעת רב יוסף יש לנו לילך אחר מחשבתו, מכל מקום באופן זה, שמחשבתו על שתיהם, ואין בידנו להכריע מכח מחשבתו איזו מלאכה מבין שתיהם היא העיקרית, יודה רב יוסף לרבה, שנלך אחר עיקר פעולתו [ודוקא כאשר מחשבת האדם היתה רק על אחת מהם, בזה סובר רב יוסף שהולכים אחריה להכריע איזו מלאכה היא העיקר ואיזו היא טפילה].

והקשה הנחלת דוד, למה לא הקשה אביי על רבה ממה ששינינו בשבת [עג], שהזומר בשבת [ואינו צריך לעצים] חייב משום נוטע, והרי לדעת רבה היה לנו לפוטרו מכל וכל, שהרי נתבאר לעיל, שגם כאשר אי אפשר לחייבו על

והקשו הקרן אורה והחזו"א [שביעית יח א] על דבריו, שאמנם אין לחייבו משום שתי מלקיות, הואיל ולא נאמר חילוק מלאכות ביום טוב, אבל מכל מקום כיון שעל כל אחד מהם יש לחייבו, והרי הוא תולדה של כל אחד משני האבות [חורש וזורע], אם כן בין כשהתרו בו משום חורש, ובין כשהתרו בו משום זורע, יהיה עלינו לחייבו מלקות, ושוב אין מובן דברי רבה ורב יוסף שנחלקו משום מה מתרים בו, שהרי בכל ענין שיתרו בו יהיה חייב.

ולכאורה היה אפשר לבאר דברי הריטב"א, שאמנם לענין שבת יש לרדן על פעולת הניכוש וההשקאה, שיש בה משום שתי התולדות, הואיל ויש שתי תוצאות מפעולתו, אולם זהו דוקא לענין שבת, שנאמר בה חילוק מלאכות, וכמו שנתבאר לעיל, שיסוד הדין הוא שאנו רואים כל מלאכה כשם איסור בפני עצמו, ועל כן אנו מפרידים גם כן את פעולתו לשתיים, ודנים על כל חלק וחלק שבה בנפרד, ולכן, בין כשהתרו בו משום חורש ובין כשהתרו בו משום זורע, הרי הוא חייב, מה שאין כן לענין יום טוב, שלא נתחדש בו ענין חילוק מלאכות, בזה אנו דנים רק על התוצאה העיקרית שבמעשה הניכוש וההשקאה [כלומר, החרישה, לרבה, והזריעה, לרב יוסף], ואילו על המלאכה הנטפלת איננו דנים כלל לחייבו עליה, ואפילו כאשר אי אפשר לחייבו על המלאכה העיקרית [משום שלא התרו בו עליה], אין לחייבו על המלאכה הנטפלת, וכנ"ל.

אלא שאם כן לענין כלאים היה גם כן הדין נותן, שלדברי הכל יתחייב על הניכוש משום זורע, שהרי לא נאסרה בו חרישה כלל, ואם כן ודאי שהחרישה והזריעה שבניכוש, הרי הם פעולות חלוקות ונפרדות לגמרי אחת מחבירתה, ואילו לקמן בגמרא מבואר, שלרב יוסף אינו חייב בכלאים משום זורע, וכן הקשו האחרונים הנ"ל, וצ"ע.

תירוץ על קושית אביי, שהרי בהלכות שבת [ח ב] פסק רב יוסף, שהמשקה חייב משום תולדת זורע, ומצד שני פסק [שם ד] רב כהנא, שהזומר וצריך לעצים חייב שתיים, הרי שאין סתירה בין שני דינים אלו, וצריך ביאור הטעם לחלק.

והשער המלך [שגגות ז ו] כתב ליישב, שיש לחלק בין העושה שני אבות בפעולה אחת לעושה שתי תולדות יחד, שהזומר וצריך לעצים, הרי הוא עושה שני אבות, זורע וקוצר [וכמו שכתב הרמב"ם [שבת ח ב], שהזומר כדי להצמיח הרי הוא מעין זורע, ואיננו תולדת זורע], ובוזה חידש רב כהנא שיש לחייבו שתיים, הואיל ואין אחד מהם נחשב כטפל לחבירו, מה שאין כן במשקה ומנכש, שהם תולדות של חורש וזורע, ואינם אבות, בזה סוברים רבה ורב יוסף שיש לנו לילך אחר עיקר הדבר, כיון שתולדות הם, יש כאן לפנינו עיקר וטפל, ואין לחייבו על עשית הטפל [אבל אילו היה עושה שתי תולדות משני אבות שונים, בשני מעשים נפרדים, היה מתחייב שתי חטאות, אף על פי שהם בהעלם אחד, וכמו שכתב הרמב"ם [שגגות שם].

ואכן לפי המבואר לעיל בדעת האור זורע, יש ליישב גם כן דעת הרמב"ם, שרבה ורב יוסף מודים שיש לחייב שתיים כשעושה שתי תוצאות בפעולה אחת, וכזומר וצריך לעצים, ומכל מקום המשקה אינו חייב משום חורש לרב יוסף, שאין זה צורת מלאכת חרישה, וכנ"ל. ועיין מנחת חינוך [מוסף השבת, זורע] שכתב גם כן ליישב כעין זה.

והריטב"א היה גורס בתחילת הסוגיא "המנכש ומשקה לזרעים ביום טוב", ולפי זה כתב ליישב, שרבה סובר [פסחים מח] שאין חילוק מלאכות ליום טוב, כלומר, שהזורע וחורש ביום טוב בהתראה אחת אינו לוקה אלא אחת, וכמו כן יסבור רב יוסף, ואם כן אין לחייב מנכש ומשקה משום שתיים, עכ"ד.

איתיביה רב יוסף לרבה, שאמר חייב משום חורש:

רבי עקיבא אומר, אף המקיים כלאים זרועים בכרמו, ואינו עוקרם, הרי זה לוקה.

ומקשה רב יוסף לרבה:

בשלמא לדידי, דאמינא מנכש בשבת חייב משום זורע, היינו, מוכן מה ששנינו שהמנכש בשדה זרועה בכלאים לוקה על כך, כיון דאסירא זריעה בכלאים, דכתיב "שדך לא תזרע כלאים", והמנכש בשדה שצומח בה כלאים הוא כזורע אותם משום שהניכוש עוזר לצמיחתם של הכלאים⁽¹⁷⁾.

הרי שנינו כברייתא בתוספתא: המנכש בשדה הזרועה בכלאים את העשבים הרעים מתוך הטובים, ועוזר בכך להצמחת גידולי הכלאים, והמחפה לזרעי כלאים, שמכסה באדמה את הזרעים שהם כלאים [כגון חרצן של ענבים וגרגירי תבואה] כדי שיקלטו היטב בקרקע — הרי זה לוקה משום "שדך לא תזרע כלאים".

סובר אביי, שאין אחד מהם נחשב לעיקר יותר מחבירו, מאחר ששניהם שוים בשמם.

17. מבואר כאן, שבכלאים נאסר גם תולדת זורע, ולכן המנכש לוקה, הואיל והוא תולדת זורע לרב יוסף. וכן הוכיח בדרך אמונה [כלאים א צה"ל כב] מדברי הראב"ד [שם ג], שהמסקה מים בכלאים לוקה משום תולדת זריעה.

ולא מצאנו בגמרא שדרשו מן הכתובים לאסור תולדות בכלאים, הרי שמצד הסברא ידענו זאת. והקשה הקרן אורה ממה שמבואר בהמשך הסוגיא, שכדי לאסור תולדות בשביעית אנו נצרכים לימוד מיוחד לזה, ואיננו יודעים כן מסברא. ועוד יש לתמוה ממה ששנינו בשבת [ע ב], שדרשו מן הפסוק לאסור תולדות במלאכות שבת [אם כי יש מקום ליישב הקושיא משבת, כיון שהוקש שבת למלאכת המשכן, על כן איננו יודעים מן הסברא לאסור התולדות שלא היו במשכן, אבל עדיין יקשה משביעית].

ויש ליישב, שבשבת ובשביעית, עיקר רצון התורה הוא שהאדם ימנע ממלאכה בהם, ועל כן כשיש שינוי מצד פעולת האדם, ואותו האופן שנעשית המלאכה, לא מצאנו שאסרה תורה, בזה ודאי אי אפשר לאסור מצד הסברא, אף על פי

עוד יש להעיר, שהתוס' רי"ד [שבת עד] כתב, שהאורג כגד בשבת, הרי הוא חייב משום אורג בלבד, ואף על פי שהיה מן הראוי לחייבו גם כן משום בונה [וכמו שכתבו הראשונים, שבנין גמור בכלים, יש בו משום בונה], אולם, מאחר שיש שם אריגה על פעולתו, איננו דנים בזה גם כן משום שם אחר, של בנין, עכ"ד. ולכאורה דבריו נכונים רק לדעת רבה ורב יוסף. אלא שיש לחלק ולומר, שבאריגה, יש כאן רק פעולה אחת ותוצאה אחת, שהיא עשית הבגד, אלא שיש להגדירה בשני שמות שונים של מלאכה, ובה לדברי הכל אנו הולכים אחר שמה העיקרי של הפעולה, מה שאין כן בנידון הסוגיא כאן, שיש כאן שתי תוצאות, אלא שהם נעשים על ידי פעולה אחת מצד האדם, בזה סובר אביי שיש לדון משום שתי המלאכות, ואין לנו ללכת אחר העיקר.

עוד יש לחלק, שדברי התוס' רי"ד נאמרו רק כשעושה בפעולה אחת, אב ותולדה, וכמו באורג, שהאריגה אב היא, ובנין בכלים הוא תולדה, ובה אין לחייב משום התולדה, גם לאביי, מה שאין כשעושה שני אבות בפעולה אחת, כזומר וצריך לעצים, או כשעושה שתי תולדות יחד, כמנכש ומשקה מים לזרעים, בזה

קמא, האומר מנכש לוקה — לאו משום מקיים כלאים הוא לוקה, אלא רק משום הניכוש בשדה שיש בה כלאים! ומוכח שהמנכש חייב משום זורע.

ומתריצין: הכי קאמר רבה: כולה כל הברייתא ההיא — רבי עקיבא היא, ובלשון "מאי טעם" קאמר התנא את דבריו. וכך אמר:

מאי טעם המנכש והמחפה בכלאים לוקה, למרות שאין הניכוש נחשב למעשה זריעה?

— משום מקיים כלאים! (19)

אלא לדידך, דאמרת מנכש בשבת חייב משום חורש — למה הוא לוקה במנכש שדה כלאים? וכי חרישה בשדה שיש בה כלאים — מי אסירא! (18)

אמר ליה, תירץ רבה לרב יוסף: המנכש בכלאים לוקה לא משום הניכוש, לפי שהניכוש אינו אלא חרישה, ואין איסור לחרוש בשדה כלאים, אלא הוא חייב — משום מקיים כלאים בכרמו, ועל כך הוא לוקה גם בלי מעשה כל דהו!

ומקשינן: והא מדקתני בסיפא של הברייתא ההיא "רבי עקיבא אומר אף המקיים כלאים בכרם לוקה", מכלל זאת אתה למד דתנא

רק כשעשה איזה פעולה לקיים הכלאים, וכגון שעשה גדר קטן סביבותיו, וביארו התוספות, שאם קיים הכלאים רק במחשבתו, אינו לוקה, שהרי הוא לאו שאין בו מעשה, ושנינו במכות [ד] שרבי עקיבא פוטר ממלקות בלאו שאין בו מעשה.

אולם התוספות שם כתבו בשם הערוך, שאפילו כשלא עשה מעשה כלל, הרי הוא לוקה משום מקיים, והתוס' תמהו עליו מהגמרא במכות הנ"ל. וכדעת הערוך נראה גם כן מלשון רש"י כאן.

והשער המלך [כלאים א ג] כתב שיש בזה שיטה נוספת, שדוקא כשעשה פעולה בגוף הכלאים, וכמו מנכש, שהוא פעולה בעצם הזרעים, בזה מחייב רבי עקיבא משום מקיים, אבל כשעשה פעולה שלא בגופן, וכמו עשית גדר, אין בזה מלקות משום מקיים, ומשום שיש לנו לדמות איסור המקיים לאיסור הזריעה המפורש בכתוב.

ולפי הנראה מפשטות הסוגיא, לדעת חכמים אין איסור תורה במקיים, ולדעתם, אפילו כשעשה מעשה גמור של ניכוש, אין לחייבו

שיש להם דמיון לאב מצד התוצאה שנפעלת על ידו, ועל כן הוצרכו ללמוד איסורם מן הכתוב, אבל בכלאים, שעיקר רצון התורה בזה שלא יהיה מציאות של כלאים בעולם [וכמו שמצאנו לרבי עקיבא, שהמקיים כלאים גם כן אסור], בזה ודאי יש לנו לאסור כל דבר שיש לו דמיון מצד תוכן הדבר, אף על פי שיש חילוק באופן הפעולה שמצד האדם העושה. ובעיקר הנידון של תולדות בשאר איסורי תורה, יעויין בתוס' [בכורות כה א ד"ה ואמר].

18. כתב הנחלת דוד, שלפי ביאור התוספות במחלוקת רבה ורב יוסף, וכנ"ל, נצטרך לומר, שהגם שחרישה לא נאסרה כלל בכלאים, מכל מקום מאחר שלדעת רבה אנו הולכים אחר התוצאה שנעשית על ידו ממש, שהיא ריפוי הקרקע, על כן איננו דנים כלל על ההצמחה שנגרמה על ידי ניכוש זה, ואף על פי שריפוי הקרקע בנידון זה הוא היתר גמור.

19. הראשונים נחלקו בדבר זה. דעת רש"י ותוס' [ע"ז סד א], שרבי עקיבא מחייב מלקות

משקין בית השלחין

לפי שרבי עקיבא אומר: אף המקיים כלאים לוקה (20).

ומבארת הגמרא: מאי טעמא דרבי עקיבא? דתנאי: "שדך לא תזרע בלאים".

אין לי שלוקה אלא מי שזרע כלאים בידיו.

המקיים כלאים, בלא שיעשה מעשה בידים — מניין שגם הוא לוקה?

תלמוד לומר "בלאים — שדך לא!".

והיינו, על אף שהכתוב אומר "לא תזרע

כלאים", גורעים את תיבת "תזרע", ודורשין "לא כלאים"!

דהיינו, שלא יהיה לך כלאים בכל אופן, ואם קיימים אצלך כלאים עליך לבטלן. ולפיכך המקיימן אצלו ואינו מבטלן עובר בלאו, ולוקה על כך [ועיין פירוש רש"י במסכת מכות כא ב].

תנן, במתניתין: משקין בית השלחין במועד ובשביעית.

ומקשינן: בשלמא במועד מותר, היות ואיסור המלאכה בו משום טירחא הוא. (21) ובמקום פסידא שרו רבנן למטרח קצת.

פעולה בגוף הזרעים, שבזה הסברא יותר פשוטה לחיבו, ומשום כך העמדנו כרבי עקיבא, ושוב אין להקשות כנ"ל, שהרי שנה לנו התנא בסיפא, "שרבי עקיבא אומר אף המקיים", וכונתו, אפילו בלא עשיה כלל.

20. במכות [כא] שנינו, שהמחפה בכלאים הרי הוא לוקה אף לדעת חכמים, וכתב הגר"א [ויד"ד רצו ג], שמכאן הוכיח הרמב"ם לפסוק הלכה כרב יוסף, שהרי לדעת רבה, כשם שעל הניכוש אינו לוקה, כך על החיפוי אינו לוקה [מלבד לדעת רבי עקיבא המחייב מלקות במקיים], אבל לדעת רב יוסף, יש לחייב המחפה, משום זורע. [ואפילו בשביעית, שאין חייבין בה על תולדות, וכמו שיבאר לקמן בגמרא, מכל מקום המחפה חייב, הואיל והחיפוי חשוב הוא כאב ולא כתולדה, כן כתבו התוספות בפסחים [מז ב], ועיין עוד ברש"י שם].

21. העמק ברכה כתב לדקדק מלשון הגמרא, שאין איסור מלאכה בחול המועד, אלא אם כן יש טורח בעשייתה. [וכונתו, שלענין מלאכה

משום כלאים. אולם הכסף משנה [כלאים שם] הביא בשם הירושלמי, שרבי עקיבא וחכמים נחלקו, כשלא עשה מעשה לקיים הכלאים, אבל כשעשה מעשה לקיימן, לדעת הכל לוקה. וביאר השער המלך, שלדעת חכמים, יש לדמות איסור המקיים, לזריעה, שהיא מפורשת בכתוב, ולכן, דוקא כשעושה איזה פעולה לצורך קיום הכלאים, שאז יש לו דמיון לזורע, הרי הוא אסור מן התורה ולוקין עליו, מה שאין כן כשישב ולא עשה כלום.

ותמהו עליו האחרונים, שאם כן, מדוע לא העמדנו הברייתא המחייבת במנכש, כחכמים, ומשום שעשה מעשה לקיימן הרי הוא לוקה [ועל זה הוסיף רבי עקיבא בסיפא של הברייתא, אף המקיים, כלומר, בלא פעולת ניכוש].

והשער המלך כתב ליישב, כיון שלדעת חכמים יש לחיבו אפילו כאשר עשה גדר סביבותיה, ולא עשה פעולה בגוף הזרעים, כניכוש וכדומה, על כן, אילו היינו מעמידים הברייתא כחכמים, היה לנו להקשות, מדוע לא השמיע לנו התנא, שאפילו בעשית גדר מתחייב מלקות, לחכמים, ומדוע נקט ניכוש, שהיא

ורבי היא, הסובר ששביעית נוהגת בזמן הזה רק מדרבנן.

דתניא: רבי אומר: הא דכתיב בשמיטת כספים "וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו". למה כתוב בפסוק פעמיים לשון שמיטה?

בשתי שמיטות הכתוב מדבר: אחת שמיטת קרקע, ואחת שמיטת כספים. והקישן הכתוב לשתי השמיטות, ללמדך, כי:

בזמן שאתה משמט קרקע, מאז כניסתן של ישראל לארץ עד שגלו — אתה משמט כספים.

ואילו בזמן שאי אתה משמט קרקע, כגון לפני שנכנסו לארץ, בהיותם במדבר, וכן לאחר שגלו מהארץ — אי אתה משמט

אלא שביעית תקשי, בין למאן דאמר [רב יוסף לעיל], שהמשקה לזרעים חייב משום זרע, ובין למאן דאמר [רבה לעיל] שהמשקה חייב משום חורש — זריעה וחרושה בשביעית, מי שרי! ? (22)

הא כתיב בשביעית "שדך לא תזרע", וגם לענין חרישה נאמר [לגבי שבת] "בחריש ובקציר תשבות", ולמדנו ממנו [בלימוד של "אם אינו ענין לשבת, תנהו ענין לשביעית"], לשביעית.

ואפילו מאן דאמר לקמן שאינו לוקה על החרישה בשביעית, בכל זאת מודה הוא שחרישה בשביעית אסורה מן התורה!

ומתריצין: אמר אביי: הא דתנן מותר להשקות, מדובר בשביעית בזמן הזה, שאיסורה הוא רק מדרבנן. ובמקום פסידא היתרו רבנן.

ואפילו] בשם שכולי הלקט. ויעויין בבית יוסף [תקמ ב] שכתב גם כן סברא זו.

22. לקמן בגמרא נחלקו אביי ורבא, שלדעת אביי נאסר בשביעית מן התורה לעשות כל עבודות שבשדה ובכרם, ולוקין עליהם, ולדעת רבא, לוקין רק על אותם ארבע עבודות שנוכרו בפירוש, שהם זריעה וזמירה קצירה ובצירה, וכתב השער המלך [שמיטה א א], שמכל מקום קושיית הגמרא כאן נכונה גם לדעת רבא, שאמנם לדעתו אין מלקות על חרישה בשביעית, שהרי איננה מאותם ארבע עבודות, וכמו שמפורש לקמן בסוגיא, אבל מכל מקום יש לאסרה מן התורה, משום שנאמר "בחריש ובקציר תשבות", ופסוק זה נדרש הוא על שביעית, וכמו שנלמד לקמן, אבל מלקות אין בו, משום שהוא רק איסור עשה.

האסורה בשבת, די בטורח מועט כדי לאסרה, ולענין מלאכה המותרת בשבת, כפינוי כלים ממקום למקום, אנו נצרכים לטירחא מרובה כדי לאסרה, וכמו שנלמד לקמן [יג]. ויעויין בעמק ברכה, שזהו דוקא כשאופי עשית המלאכה הוא בלא טורח, מה שאין כן במלאכות שאין היכר בעצם צורת המלאכה שהיא נעשית בלא טירחא, ככתיבת אות אחת וכדומה, שאופן הכתיבה דומה הוא לכתיבה מרובה בטורח, אין בה זה ההיתר.

ויסוד דבריו, שאין לאסור מלאכה בלא טורח כלל, מפורש הוא בכמה ראשונים. כנמוקי יוסף לקמן [ו] [לענין המשכת המים מאילן לאילן], ויבואר שם בהערה 97. וכן הביא לקמן [יג] בשם רש"י, בטעם ההיתר דפועל שאין לו מה יאכל. וכן כתב בספר יראים [ב דש בסופו] עי"ש. וכן הביא הביאור הלכה [תקמה ה ד"ה

משקין בית השלחין

ולהכי משקין בשביעית, היות ורבנן אמנם גזרו על תולדות בשביעית, אך התירו במקום פסידא.

והראיה שלא אסרה תורה תולדות בשביעית, היא מהא דכתיב "ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ. שרף לא תזרע, וכרמך לא תזמור. את ספיח קצירך לא תקצור, ואת ענבי נזרך לא תבצור".

ומדייקת הגמרא מלשון הפסוק, שכפל את אותן המלאכות בשדה ובאילן:

מכדי, הרי מלאכת זמירה בכלל מלאכת זריעה היא, ותולדה היא לה, שמהות מלאכת זמירה היא להגביר את הצמיחה של האילן, בדומה לזריעה שמהותה הצמחה בשדה.

וכמו כן מלאכת בצירה בכלל מלאכת קצירה היא, ותולדה היא לה, היות ומהות שתיהן שוה, לחתוך את הפרי ממקום גידולו.

כספים! (23)

והיינו, שבזמן הזה סובר רבי ש"אי אתה משמט קרקע" מן התורה, וכל האיסור הוא רק מדרבנן, והם הקילו במקום פסידא.

רבא אמר: אפילו תימא כי זה ששינינו במשנתנו שמשקין בשביעית הוא אליבא דרבנן, החולקים על רבי וסוברים שאף בזמן הזה שביעית היא דאורייתא, נמי ניחא.

כי רק אבות מלאכות של עבודה בקרקע, האמורות במפורש בתורה, אפר רחמנא בשביעית [והם: זריעה, זמירה, קצירה ובצירה, האמורות בלשון לאו בתורה].

אך את התולדות של המלאכות — לא אפר רחמנא.

והשקאה היא רק תולדה, ואינה אב מלאכה האמור בתורה, ולכן אין איסורה אלא מדרבנן, והם הקילו במקום הפסד.

משום ששמיטת כספים נאמרה בשמיטה דוקא ולא ביובל, אבל עיקר כונת רבי להשיענו על מצות שמיטת קרקע שאינה נוהגת עתה].

והכסף משנה [שמיטה ד כה] כתב שהרמב"ם מפרש באופן אחר, שכאשר אין נוהגת מצות יובל [שהיא קרויה כאן "שמיטת קרקע", וכו'ל], אין נוהגת אף מצות שמיטת כספים, אבל מצות שמיטת קרקעות בשביעית נוהגת היא מן התורה אף בזמן הזה.

ותמה עליו המשנה למלך, שמסוגיתנו מוכח בעליל שאף שמיטת קרקעות בשביעית מותרת מן התורה, לדעת רבי, שאם לא כן לא תירץ אביי כלום על קושי הגמרא. ועיין עוד בכסף משנה [שם ד כט] והאחרונים האריכו בזה הרבה.

23. רש"י בגיטין [לו] מפרש כפשוטו, שבזמן שאין שמיטת קרקע, כלומר בזמן הזה, אין נוהגת גם כן מצות שמיטת כספים, אבל עדיין לא ביאר לנו רבי הטעם שאין שמיטת קרקע נוהגת עתה, ולכן הוסיף רש"י לבאר, ששמיטת קרקע אינה נוהגת, משום שהיא נלמדת מיובל, ודין היובל נאמר רק כאשר כל ישראל יושבים על אדמתם, ומשעה שגלו עשרת השבטים ממקומם נתבטלה מצות היובל, וכמו ששינינו בערכין [לב].

ואילו התוס' בגיטין מפרשים, ש"בזמן שאין אתה משמט קרקע" הכונה היא ליובל [וקראה "שמיטת קרקע", משום שבו חזרות השדות לבעליהם ביובל], ובזמן זה אין נוהגת אף מצות שמיטה [וקראה רבי "שמיטת כספים",